

N. IORGA, CRITIC ȘI ISTORIC LITERAR

DE

I. LAZĂRESCU

Activitatea de critic și istoric literar desfășurată de N. Iorga, poate fi împărțită în trei perioade bine distincte.

Prima, începînd cu debutul și sfîrșind cu întoarcerea sa de la studii din străinătate. Aceasta este perioada în care istoricul se dovedește un spirit dotat cu pătrundere critică și cu posibilități care l-au ajutat să folosească metode noi de cercetare în domeniul literaturii. E faza în care N. Iorga dezbate în publicațiile periodice ale vremii probleme de literatură curentă pe baza lecturilor din literatura franceză.

A doua perioadă este aceea în care tînărul critic și literat, sub influența școlii germane și a lui Karl Lamprecht, devine un istoric total, care consideră toate formele culturii ca niște anexe ale istoriei. E perioada cea mai întinsă și cea mai fecundă din întreaga activitate a lui N. Iorga, perioadă, în care, pe lîngă nenumărate lucrări istorice propriu-zise, studii și articole de critică și istorie literară, publică patrusprezece din cele șasesprezece volume de istoria literaturii române și a literaturilor romanice.

În sfîrșit, a treia și ultima perioadă este aceea a *Istoriei literaturii românești contemporane*, în care autorul ne apare puternic dominat de puncte de vedere politice. Singur N. Iorga mărturisese că a început cu literatura, permanenta preocupare a sa, de care nu înțelegea să se desfacă vreodată. Mai mult, el afirmă că s-a apropiat de studiile istorice chiar, prin mici încercări de istorie literară, ca și prin unele considerații generale asupra trecutului¹. Activitatea

¹ Cf. N. Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, București, 1944, p. 214—215.

An. lingv. isi. lit., T. 19 p. 71—89, Iași, 1968.

de îndrumător și de critic a marelui istoric a durat pînă la sfîrșitul vieții și ea a coincis, pînă la 1895, cu declinul „Convorbirilor literare”, cu lupta dintre ideologiile literare profesate de T. Maiorescu și C. Dobrogeanu-Gherea, cu polemicile dintre „Revista nouă”, „Viața” și „Evenimentul literar”, cu apariția revistelor „Literatorul”, „Literatură și știință” și „Vatra”.

Cînd începe să scrie, pe la 1889—1890, situația literaturii noastre e următoarea: de la 1883 pînă la 1889, viața lui M. Eminescu e o agonie. Se poate spune că marele poet dispăruse ca scriitor cu mult înainte de 1889. Cu intermitență, Caragiale continua să scrie rămînînd același. Din contra, Delavrancea și Vlațuță evoluează de la pesimism, subiectivism, la un fel de obiectivism social, apoi național. Prin acest obiectivism ei apar ca premergători ai semănătorismului și poporanismului. După 1890, curente literare diferite se oglindesc în reviste. Mutarea „Convorbirilor literare” la București adusesese, dacă nu agonia lungă a Junimii², cum se exprimă N. Iorga, atunci o lîncezeală a revistei. Cenaclul literar de la București se întrunește în fiecare săptămînă odată, dar nu mai are strălucirea de odinioară. În paginile „Convorbirilor literare”, din ce în ce mai puțin interesante, se observă doar criticile lui N. Petrașcu (semna A. Costin) și acelea ale tînărului student la Iași, N. Iorga, despre *Veronica Micle* și *Ion Creangă*, două studii care constituiesc primele sale încercări de critică științifică, scrise sub influența lui P. Bourget și Emile Hennequin.

Prima fază a activității de critic și istoric literar este perioada în care N. Iorga pune bazele criticii literare naționale, îmbinînd ideologia literară pașoptistă cu determinismul lui Taine și psihologismul lui P. Bourget, precum și cu tot ce putea să-i ofere mișcarea de idei de la noi între 1890—1895, care n-a făcut decît să-i confirme și să-i întărească propriile vederi. Este perioada care corespunde cu epoca înriuririi socialismului și a lui C. Dobrogeanu-Gherea asupra tinerimii și chiar a scriitorilor formați. E vremea cînd au loc vestitele polemici dintre Maiorescu și Gherea și cînd, într-un articol din 1890, publicat în „Lupta” lui Gheorghe Panu, N. Iorga în vîrstă de 19 ani, face o comparație între Gherea și Maiorescu, în favoarea celui dintîi, apreciînd critica lui Maiorescu ca metafizică, iar a lui Gherea constructivă. Astfel, influența lui Gherea crește din ce în ce și ajunge la maximum în 1893—1894, cînd reușește să strîngă în jurul său pe cei mai buni scriitori și să scoată cele două volume din „Literatură și știință”. La revistă scriu: Alexandru Vlațuță, B. Delavrancea, poetul Beldiceanu de la Iași, dintre tineri O. Carp (dr. Proca) pe care Gherea îl considera foarte talentat. Mai colaborează poetul Păun Pincio mort tînăr, apoi N. Iorga, cu versuri. În

² Cf. N. Iorga, *Istoria literaturii românești contemporane*, II, București, 1934, p. 14—23.

aceeași vreme în care apărea revista lui Gherea „Literatură și știință”, la „Convorbiri literare” continua aceeași lincezeală, frunțașii fiind ocupați cu politica. În 1893, Iacob Negruzzi se retrage de la direcția „Convorbirilor literare”³. Conducerea revistei e încredințată tinerilor P. P. Negulescu, Rădulescu-Motru, M. Dragomirescu și Rădulescu-Pogoneanu.

Răscoalele țărănești de la 1888—1889 făcuseră ca atenția tuturor să se îndrepte asupra țăranilor. G. Coșbuc scrie poezia *Noi vrem pământ*. Spiridon Popescu, profesor și scriitor fără prea mare talent, dar cunoscător al poporului, scrie broșuri din viața țaranului. În „Munca”, C. Vraja (pseudonimul lui G. Ibrăileanu) scrie un articol despre răscoalele țăranilor⁴.

După procesul Memorandumului din ianuarie 1892, situația românilor ardeleni face ca ideea națională să ajungă pe primul plan, să intre în luptă și să treacă înaintea celei sociale. Tot mai mult, spiritul public e atras de evenimentele din Ardeal. Delavrancea ține discursuri de un puternic elan oratoric. În „Viața”, revistă care apare între 1893 și 1895, se evidențiază interesul lui Vlahuță și al revistei pentru problema națională. În articolul *Eminescu și Junimea în chestia națională*, Alexandru Vlahuță regretă că nu se mai scriu poezii naționale. El susține că Eminescu era pornit pe drumul poeziei naționale și că, fără Junimea, ar fi urmat pe Andrei Mureșanu și pe ceilalți poeți naționali.

În sfârșit, tot în 1893 apare și „Evenimentul literar”. În curând se ivește însă conflictul dintre preocupările sociale care stăpînesc pe cei de la „Munca”, „Adevărul literar” și „Evenimentul literar” pe de o parte, și „Viața” pe de alta. Polemica devine din ce în ce mai aprinsă și mai înveninată, încît cu drept cuvînt, N. Iorga constată că alunecase pe o pantă cu mult inferioară nivelului înalt al polemicilor dintre Gherea și Maiorescu. Dacă în „Viața” vedem manifestându-se curentul național care avea să stăpînească literatura o dată cu apariția „Semănătorului”, nota socială manifestată în „Literatură și știință” e pe primul plan în „Evenimentul literar”, însă o notă socială din care nu lipsea nici nota națională. Aici se închiagă acțiunea poporanistă care avea să se manifeste mai tîrziu la „Viața românească”. Atitudinea luată față de artă și literatură de „Evenimentul literar”, în articolele *Calea noastră*⁵ și *Arta socială*⁶, se deosebește de aceea a publicațiilor socialiste bucureștene „Munca”, „Adevărul literar” sau „Contemporanul” de mai înainte. Autorul acestor articole nu consideră pe scriitorii ca pe niște misionari socialiști, întrucît el afirmă că: „arta nu e un joc de senzații, cum spun

³ Cf. N. Iorga, *op. cit.*, p. 17.

⁴ Cf. „Munca”, Organ social-democrat, IV, 1894, nr. 52.

⁵ Cf. „Evenimentul literar” I, nr. 1 din 20 dec. 1893.

⁶ Cf. *ibid.*, nr. 2 din 27 dec. 1893.

partizanii artei pure, dar nici reflexul stării economice“. În revistă, întâlnim, de asemenea, unele citate ironice din Macedonski și discipolii săi, fiindcă „Evenimentul literar“ era împotriva literaturii decadente. În curînd însă, revista scoasă de tinerii scriitori, adepții ai lui Gherea, datorită lui C. Stere, capătă o altă direcție. Stere avea 28 de ani și s-a impus foarte repede, atît prin cultura lui superioară, cît și prin prestigiul trecutului său revoluționar. În jurul lui s-au strîns foarte repede Spiridon Popescu, G. Ibrăileanu, frații Iancu și Constantin Botez și tinerii studenți. Înriurirea lui începe să contrabalanseze pe a lui Gherea. Fără a fi socialist, C. Stere a fost în legătură cu intelectualii socialiști de la noi, de care era mai apropiat prin ideologia sa politică. La sfîrșitul anului 1893, Stere publică în „Adevărul literar“, gazeta socialistă condusă de A. Bacalbașa, opt articole intitulate: *Din amintirile unui observator ipohondric*. Articolele au avut răsunset. În ele se poate vedea prima manifestare a cugetării și ideologiei lui C. Stere. În articolele sale, foarte personale de altfel, făcea critica naționalismului și a socialismului internațional, dînd exemple din Rusia și din alte țări occidentale. Stere nu admite confundarea internaționalismului cu antinaționalismul. Disprețuiește pe cei ce oftează că nu s-au născut în altă țară și urăște pe cei ce se ridică în contra țăranilor. În legătură cu aceste accente naționale și sociale, deosebite de cele ale lui Gherea, Const. Stere a mai scris în „Evenimentul literar“ articolele: *Socialismul și naționalismul* și *Naționalismul și socialismul*⁷, în care aduce omagii Preotului Lucaci, care dovedise un înalt spirit de abnegație. Se vede că, din articolele scrise, cugetarea lui Stere se manifestă prin directive precise și categorice. Stere e pătruns de însemnătatea socială a artei. Din cauza aceasta, sub înriurirea marilor scriitori ruși care aveau aceeași concepție față de artă, nu numai în operele curat literare, ci și în cele privitoare la arta însăși (*Ce e arta* de L. Tolstoi), nu prețuiește într-o operă literară în primul rînd tehnica artistică, nu-l interesează atît cum spune artistul, ci ce spune, care e sensul spuselor sale. Adversar constant al celor ce considerau opera de artă ca un scop în sine, C. Stere pune accentul pe însemnătatea socială a operei. Atitudinea lui față de artă trebuie pusă, evident, în legătură cu temperamentul său de luptător.

În sfîrșit, Raicu Ionescu Rion, prieten cu Stere și Ibrăileanu, se ridică și el împotriva literaturii decadente și critică părerea lui Baudelaire, care susținea că opera trebuie să aibă un scop în sine și se declară împotriva preocupărilor macabre, diabolice, pe care le întâlnim la adepții lui Baudelaire. Articolele lui Rion nu sînt decît reluarea, cu toate exagerările implicite, a părerilor unor critici apușeni, care s-au ocupat cu literatura numită atunci decadentă.

⁷ Cf. „Evenimentul literar“, I, nr. 20 din 2 mai 1894; nr. 21 din 9 mai 1894.

În 1894 apare și „Vatra”, revistă condusă de Slavici, Coșbuc și I.L. Caragiale. Programul ei seamănă cu al revistei „Viața”. Întîlnim aici caracterul național îmbinat cu tendințele moralizatoare specifice ardelenilor. N. Iorga publică un articol despre Gr. Alexandrescu⁸.

Am înfățișat mișcarea de idei dintre 1889—1895, pentru motivul că N. Iorga n-a rămas străin de frământările literare ale epocii, dar și pentru faptul că, între operele și tendințele vremii, au putut să se stabilească legături, influențe sau asemănări de structură, datorită apariției lor în același mediu cultural. În dezvoltarea literaturii, criticii și istoriei literare românești dintre anii 1889—1895. N. Iorga a jucat un rol foarte important. Publică numeroase poezii, note critice, studii de literatură românească și străină, articole și dări de seamă în: „Arhiva societății științifice și literare”, în „Contemporanul”, „Convorbiri literare”, „Revista nouă”, „Literatură și știință”, „Vatra”, „Lupta”, „Constituționalul”, „Timpul”, „Familia” și „Adevărul ilustrat”. Rînd pe rînd, face să apară studiile: *Iubirea în literatura modernă*⁹, *Pesimismul la artist*¹⁰, *Critica literară și anticiei*¹¹ și *Începuturile romantismului*¹². Scrie apoi numeroase articole despre: I. L. Caragiale¹³, Delavrancea¹⁴, C. Mille¹⁵, Ion Ghica¹⁶, Gheorghe din Moldova¹⁷, Vlahuță¹⁸, Gabriele d'Annunzio¹⁹, Taine²⁰, Zorilla²¹ (poet spaniol), G. Coșbuc²², Pierre Loti²³, P. Dulfu²⁴, D. Petrino²⁵, C. Negruzzi²⁶. Concomitent, tînărul critic și istoric literar combate literatura falsă, formalismul²⁷, eminescianismul²⁸, influențele nefaste ale romantismului²⁹ și realismului decadent³⁰, recte naturalismului. Se declară de asemenea împotriva imitației în literatură, pentru că, spune el, în

⁸ Cf. „Vatra” I, 1894, p. 670—675.

⁹ Cf. „Arhiva societății științifice și literare”, 1889—1890, nr. 5, p. 509.

¹⁰ Cf. *ibid.*, 1890—1891, nr. 1, p. 26—39; nr. 2, p. 92—103.

¹¹ Cf. *ibid.*, nr. 4, p. 213—224.

¹² Cf. *ibid.*, nr. 11—12, p. 671—740.

¹³ Cf. „Lupta”, 1890, nr. 1054.

¹⁴ Cf. *ibid.*, nr. 1174, 1179, 1184, 1190.

¹⁵ Cf. *ibid.*, nr. 1139.

¹⁶ Cf. *ibid.*, nr. 1195.

¹⁷ Cf. *ibid.*, nr. 1206.

¹⁸ Cf. „Constituționalul”, 1892, nr. 869—870.

¹⁹ Cf. „Timpul”, 1893, nr. 44.

²⁰ Cf. *ibid.*, nr. 49.

²¹ Cf. *ibid.*, nr. 62.

²² Cf. „Familia”, 1894, nr. 23, p. 272—274.

²³ Cf. „Adevărul ilustrat”, 1895, nr. 2140 și nr. 2178.

²⁴ Cf. *ibid.*, nr. 2165.

²⁵ Cf. *ibid.*, 2192.

²⁶ Cf. *ibid.*, nr. 2211.

²⁷ Cf. N. Iorga, *Variațiile unei formule*, în „Lupta”, 1890, nr. 1128.

²⁸ Cf. N. Iorga, *Poezia veacului*, în „Lupta”, 1890, nr. 1212 și 1216.

²⁹ Cf. N. Iorga, *Schițe din literatura română*, Craiova, p. 3—60 și p. 154.

³⁰ Cf. N. Iorga, *Este posibil realismul?*, în „Lupta”, 1890, nr. 1111 și *Realism și pornografie*, în „Lupta”, 1890, nr. 1255.

procesul imitației, publicul „se îndoaie cu producții literare străine, cu drojdia literaturilor mai bogate”³¹, popoarele tinere neavînd posibilitatea alegerii. Fapt este că și critica franceză profesională de pînă la 1870 fusese împotriva romantismului și a naturalismului. Astfel romantismul pentru Villemain și Taine, naturalismul pentru Ferdinand Brunetière, simbolismul pentru Jules Lemaitre nu erau decît niște curente bolnave³².

Dar, năzuința lui N. Iorga de a îndruma pe scriitori către o literatură care să pornească de la popor, e și mai evidentă în cea de a doua fază a activității de  ndrumător și critic al literaturii. E perioada în care, pe l ngă activitatea de critic și de conducător al „Sămănătorului”, N. Iorga scrie paisprezece din cele șaisprezece volume de istoria literaturii românești și a literaturilor romanice, cite ne-a lăsat. Chiar de la începutul acestei perioade, N. Iorga vorbește de reviste efemere, care, din lipsa unor personalități deosebite, nu sînt în stare să aducă directive și să creeze un curent. Astfel, între 1896 și 1901, pomeneste de revista „Floare albastră” a lui Constantinescu-Stans. Publicația poate fi considerată ca o continuare a revistei „Vatra”. Aminteste apoi de „Povestea vorbei”, cu colaborarea lui Gorun, Iosif, Coșbuc și Cerna și de eleganta revistă „Literatura și arta română” sc os  de N. Petrașcu. Mai interesantă pare „Viața literară”, revistă care apare în 1898, publicată de poetul Cantili. Acesta era un admirator al cercului modernist al lui Macedonski, care, între 1896 și 1901, reușe să str ng  în jurul său c țiva scriitori al căror talent remarcabil avea să se dezvăluie ceva mai t rziu. La „Viața literară” colaborează M. Sadoveanu, iar în 1898, întilnim versuri semnate de T. Arghezi. Primele versuri ale lui T. Arghezi fuseseră publicate însă, în „Liga ortodoxă”, o foaie efemeră din 1896, scos  de Macedonski, sub pseudonimul Teo. Tineri ca I. Duca, I. Dragomirescu, G. Galaction și N. D. Cocea admirau pe Macedonski și citeau cu entuziasm ultimile scrieri din literatura franceză.  n poezie tinerii aceștia dovedesc deosebite înclinații pentru Baudelaire și Verlaine.

 n 1899, apare din nou „Literatorul” lui Macedonski. Ștefan Petică, care făcuse parte din mișcarea socialistă, isi începe colaborarea la această revistă. Semnificative sînt articolele din primul număr al „Literatorului” din 1899: * n pragul secolelor* și *Poezia viitorului*, unde se caută să se ghicească noua tendință a artei poetice.  n același număr, Ștefan Petică, secretarul revistei, arată noile idealuri ale publicului.  n România, afirmă el, tendința nouă e reprezentată de „Literatorul” lui Macedonski, despre care spune că a presimțit de timpuriu imensa schimbare ce o va înfăptui arta sa. Aici publică poezii care vădesc un talent original, poeți ca Ștefan Petică și Iuliu Săvescu, considerați ca precursori ai poeziei decadente, care n-au avut ecou atunci,

³¹ Cf. N. Iorga, *Incotro mergem?*, în „Lupta”, 1890, nr. 1072.

³² Cf. „Viața românească”, XV, 1923, nr. 1, p. 147—148: *Cele trei critici*.

dar care s-au dezvoltat mai târziu.

La 1900, apare „Noua revistă română”, scoasă de Rădulescu-Motru, elev al lui Maiorescu. Cu toate că fără merite literare deosebite, Rădulescu-Motru scrie în revista sa următoarele rînduri caracteristice: „La sfîrșitul secolului al XIX-lea, literatura noastră pare a fi intrat într-o epocă de istovire. Poeții moderniști caută s-o reînnoiască prin copii din Apus, depărtate de spiritul neamului nostru”. Ca și N. Iorga, el se ridică împotriva acestor novatori. Revista a durat cîțiva ani și n-a dat ca literatură decît unele poezii de Coșbuc și poveștile lui Ion Pop Reteganul.

În sfîrșit, N. Iorga scoate o revistă săptămînală: „Curierul literar”. În ea scriu Ion Adam, învățător din Vaslui și I. Ciocîrlan, învățător din Putna. Mai colaborează aici D. Anghel, Șt. O. Iosif, Z. Birsan, Maria Cunțan și Maria Cioban. „Curierul literar” e o foaie efemeră. Interesant e că revista, anunțîndu-și sfîrșitul, publică următoarele: „În haosul atîtor agitații bolnave în literatura noastră, va apărea în curînd o nouă revistă”. E vorba de „Sămănătorul”, care apare în decembrie 1901, sub auspiciile lui Spiru Haret, inițial fiind condusă de Vlahuță și G. Coșbuc. Cînd, la sfîrșitul anului 1903, la „Sămănătorul” se simți nevoia unui program și a unui șef de redacție cu autoritate, Ilarie Chendi făcu apel la colaborarea lui N. Iorga, care deveni adevăratul conducător al revistei și marele animator al mișcării naționale prin care avea să se caracterizeze mișcarea sămănătoristă. În această situație, N. Iorga a căutat să joace la „Sămănătorul” rolul lui Maiorescu de la „Convorbiri literare”. Deși înfrîurirea lui a fost puternică asupra tineretului, N. Iorga se deosebește mult de Maiorescu și prezintă mai curînd asemănări cu alți frunțași ai culturii și literaturii noastre, cu un Heliade-Rădulescu și cu Hasdeu. Se distinge nu numai prin erudiție, dar și prin darul său de natură intuitivă de a evoca în culori vii trecutul. Stăpînit de imaginație și pasiune, în scrisul său se entuziasma ușor, exagerînd uneori faptele sau diformîndu-le prin caricaturizare. Dacă însușirile acestea i-au servit în reconstituirea trecutului, aplicate realității contemporane, l-au dus la pamflet și chiar la invectivă. În ce privește concepția lui N. Iorga despre literatură, ea este în funcție de națiune, iar națiunea în funcție de țărînice. Concepția aceasta a fost privită de Ovid Densusianu³³ și de G. Ibrăileanu³⁴ ca lipsită de originalitate și aparținînd lui M. Kogălniceanu sau Alecu Russo. În realitate, ea nu aparține numai lui Kogălniceanu sau Alecu Russo, ci este comună aproape tuturor scriitorilor timpului, deoarece, într-un fel, se găsește chiar și la Maiorescu. Expresie a sufletului poporului, literatura după N. Iorga, trebuie să afirme sufletul lui în forme care corespund culturii timpului.

³³ O. Densusianu, *O legendă literară*, în „Viața Nouă”, nr. 14—15 din 15 aug. —1 sept. 1905.

³⁴ G. Ibrăileanu, *Poporanismul*, în „Curentul nou”, 1906, p. 141.

Rostul „Sămănătorului”, cu alte cuvinte, era acela de a „da neamului românesc o literatură, care să pornească de la el, și de a da în același timp literaturii universale în formele cele mai bune ale ei un capitol nou și original”³⁵. Criticul Eugen Lovinescu a arătat, de altfel, că originalitatea concepției lui N. Iorga despre literatură nu stă în noutatea ei, ci în talentul cu care a transformat-o într-un principiu de acțiune sufletească³⁶. În privința specificului național și a caracterului etnic al literaturii și artei, N. Iorga a urmat și pe T. Maiorescu. Dar dacă T. Maiorescu a susținut că cultura și literatura noastră trebuie să aibă la bază specificul etnic românesc și dacă acuzațiile de cosmopolitism sint neîntemeiate, doctrina sa estetică totuși, pornește de la concepția metafizică a frumosului: emoția artistică e impersonală, dezinteresată. Eugen Lovinescu a arătat că, închegînd mișcarea sămănătoristă, N. Iorga i-a dat putere și valoare de doctrină pentru a face din ea crezul animator al unei epoci întregi. Împotriva ideologiei sămănătoriste s-au produs însă și reacțiuni din partea lui H. Sănielevici la „Curentul nou” și a lui M. Dragomirescu la „Convorbiri critice”. „Viața românească” contestă și ea „Sămănătorului” întietatea curentului național în literatura română, arătînd că aceeași concepție culturală, au manifestat-o mai întii viitorii redactori ai „Vieții românești”, la 1893, în „Evenimentul literar”. Adevărul este că ideile literare de la „Sămănătorul”, N. Iorga le manifestase încă la 1890, în ziarul „Lupta” din 17 iunie, aproape în aceeași termeni în care a scris mai tîrziu la „Sămănătorul”:

„Deci nu aici (în clasa de sus) trebuie să căutăm elementul național, acel specific unui anumit popor: inima claselor superioare e mai totdeauna străină de aceea a unei națiuni. Un individ, din această categorie poate reprezenta clasa, nu poporul. Poporul nu este deținătorul vreunei uniformități de gîndire și exprimare. Se deosebește și gîndul și vorba lui, de a claselor de sus așezate în organismul social, însă se deosebește și de acele ale altui popor. *Poporul e național fiindcă el e națiunea*. Mijloacele de atingere între popoare nu-l ajung pe dînsul, care, răzleț de mișcarea spirituală a omenirii, păstrează neatîns pe alocurea, caracterul său strămoșesc. Între dînsul și cel din clasele superioare lui, care și-a asimilat cosmopolitismul cu civilizația rafinată a veacului, deosebiri de sute de ani există și se moștenesc din generație în generație.

El (poporul) e personificarea vie a trecutului, trăind în același timp cu ceilalți, alte veacuri. Viața lui e viața strămoșilor și viața urmașilor, a celor din neființa trecută și cea viitoare, pe cînd în lumea civilizațiilor schimbări brusce de direcție creează abisuri între două generații vecine.

³⁵ N. Iorga, *O luptă literară*, II, p. 177.

³⁶ Cf. Eugen Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, I, *Evoluția ideologiei literare*, București, 1926, p. 17.

Ca atare, la dînsul, păstrător credincios al firii, națiunii, trebuie să se îndrepte cel ce vrea să facă să vibreze național operele lui, cel ce vrea să le dea pecetea localnică, timbrul etnic special". Descendent spiritual din Kogălniceanu și Eminescu, N. Iorga a văzut în M. Kogălniceanu pe reprezentantul istorismului și pe promotorul curentului național pe tărîm literar. O înrîurire covîrșitoare asupra lui a exercitat îndeosebi filozofia politică și socială a lui M. Eminescu. Ca și M. Eminescu, marele istoric a rămas un nemulțumit de evenimentele politice din sec. al XIX-lea, toate înfăptuite în numele ideologiei revoluției franceze. Comparat cu Eminescu, N. Iorga aduce un mai mare aport științific, dar în partea doctrinară Eminescu e superior, pentru că marele poet avea o mai profundă cugetare filozofică. De aceea tradiționalismul și xenofobia pe care N. Iorga le-a manifestat sub înrîurirea lui M. Eminescu, au avut mai mult un caracter pătimaș. Cea dintîi manifestare ideologică a lui N. Iorga se vede în „Convorbiri literare”³⁷. A scris apoi, în „Epoca”, ziarul tinerilor conservatori, o serie de articole pe care le-a adunat în volumul *Cuvinte adevărate*³⁸. În ce privește ideologia culturii și a literaturii pe care N. Iorga o manifestă la „Sămănătorul”, semnificative rămîn articolele publicate mai tîrziu în volumul *O luptă literară*³⁹. Important este mai ales articolul *O nouă epocă de cultură*⁴⁰, în care, în legătură cu istoria secolului al XIX-lea românesc, afirmă că la 1830 am avut un ideal cultural, la 1848 și 1859 un ideal politic pe care, în parte, l-am realizat. Pe la 1880 își dă seama că începe o epocă critică. Face apoi un tablou viu și o critică amară diferitelor atitudini și moravuri politice. De fapt, articolul cuprinde programul cultural al „Sămănătorului”. În el, accentul e pus pe elementul afectiv și mai ales pe elementul etic, nu pe cel politic. N. Iorga apare ca un reformator moral. El vrea o reformă a moravurilor, care să pornească din profunzimile naționale și din trecutul nostru istoric, luptînd împotriva influențelor nefaste ale străinilor. Pentru lămurirea ideilor culturale ale „Sămănătorului” importanță au articolele lui N. Iorga: *Cultura națională și surogatele ei*⁴¹ și *O criză în viața universitară*⁴². Pentru ideologia literară a revistei are valoare articolul intitulat *Literatura falsă*⁴³, în care N. Iorga se ridică împotriva unui anumit fel de literatură, a lucrărilor „de prețioasă artă și cugetare”. E o aluzie la curentul decadent din jurul lui Macedonski. În articolul *Boierimea fran-*

³⁷ Cf. „Convorbiri literare”, 1890, p. 56—69 și 244—258.

³⁸ Cf. N. Iorga, *Cuvinte adevărate*, București, 1904.

³⁹ Cf. N. Iorga, *O luptă literară*, Vălenii-de-Munte, 1914.

⁴⁰ Cf. N. Iorga, *O nouă epocă de cultură*, în „Sămănătorul”, II, 1903, p. 309—312.

⁴¹ Cf. N. Iorga, *Cultura națională și surogatele ei*, în „Sămănătorul”, II, 1903, p. 337—339.

⁴² Cf. N. Iorga, *O criză în viața universitară*, în „Sămănătorul”, IV, 1905, p. 225—227, 361—364.

⁴³ Cf. N. Iorga, *Literatura falsă*, în „Sămănătorul”, II, 1903, p. 385—389.

ceză din România⁴⁴, se ridică împotriva curentului francez, așa cum s-a manifestat la sfârșitul secolului trecut. După ce vorbește de diferite faze ale influenței franceze la noi, avînd cuvinte frumoase pentru generația de la 1848, fiindcă a făcut jertfe și eforturi, fiind compusă din adevărați boieri români, N. Iorga trece la noile stări de lucruri, cînd reformele ne-au adus o nouă clasă boierească, niște parveniți, fără trecut, lipsiți de legătură organică cu trecutul, fiind în cea mai mare parte străini. Astfel, cere să se pună taxe pe cărțile de literatură franceză, pe ziare, pe trupele străine. Măsura preconizată privea îndeosebi literatura modernă naturalistă și curentul decadent simbolist. Și-a dat seama însă, că a mers prea departe și a revenit, arătînd rolul pe care-l poate avea o traducere. A afirmat, cu acest prilej, că influențele venite din afară ne ajută la formarea literaturii. În cit privește curentul de la „Sămănătorul“, nu întîlnim literatura populară propriu-zisă, nici literatură scrisă de scriitori de la țară, nici intelectuali identificați cu sufletul țărănesc. Literatura care predomină la „Sămănătorul“ e aceea care își ia numai materialul din viața de la țară. Alteori e o literatură ce și-a ales eroii nu din lumea țaranilor, ci din aceea a „lipitorilor satelor“, circiumari, notari, arendași, exploatatorii țaranilor. Preluînd ideile generației de la 1848, N. Iorga n-a făcut decît să le dezvolte cu mai multă violență, mai ales în ce privește influențele străine. Se deosebește de înaintașii săi prin aceea că posedă o cunoaștere a trecutului, superioară celor de la 1848, apoi, prin aceea că el îmbrățișează un tărîm mai vast, căuînd să accentueze pe teren cultural nota națională sub toate aspectele ei. Comparat cu Maiorescu și Gherea, criticul și istoricul N. Iorga, n-a fost nici un estet și nici filozof ca Maiorescu, dar nici n-a căutat explicația operei în mediul social al scriitorului ca C. Dobrogeanu-Gherea. În aprecierea operei literare totdeauna pleacă de la o intuiție rapidă, fulgerătoare și globală. Ceea ce-l interesează nu este felul cum spune un scriitor, ci felul de a gîndi al acestuia și ce spune. Ca și C. Stere, N. Iorga n-a dat importanță procedeele artistice. A căutat întotdeauna însă, să pătrundă în felul de a gîndi al scriitorului. Și dacă părerile sale sînt uneori juste, alteori adînci, ca cele despre Sadoveanu, alteori e parțial. Întîlnim la el chiar unele inexplicabile erori de gust. Uneori intuițiile sale sînt înfățișate prin imagini. Astfel despre I. L. Caragiale spune că „e un meșter al artei, un virtuos al artei refăcute și prefăcute“, iar despre B. Delavrancea spune că „într-o privință e un pictor care a scris literatură, în alte privințe e un sentimental și un fantazist, apoi un moralist“⁴⁵. N. Iorga a pus pe același plan pe Caragiale și Dela-

⁴⁴ Cf. N. Iorga, *Boierimea franceză din România*, în „Sămănătorul“, III, 1904, p. 113—117.

⁴⁵ Cf. N. Iorga, *Povestiri de ieri și cei de astăzi: nuveliști și scriitori de știțe*, în *O luptă literară*, p. 110—122.

vrancea, iar pe V. Pop alături și chiar înaintea lui M. Sadoveanu. A arătat că V. Pop nu e un scriitor din școala producțiilor chinuite⁴⁶. Aluzia o face la scrupulozitatea în tehnica artistică a lui I. L. Cara giale. Indirect e o apologie a scriitorilor de la „Sămănătorul”, care erau mai fecunzi și care produceau printr-o inspirație momentană și fără chinuri. În V. Pop și M. Sadoveanu și, pe lângă ei, în N. N. Beldiceanu și I. Ciocîrlan vedea N. Iorga viitorul literaturii noastre, pe nuvelistii și pe romancierii de mai târziu. Este adevărat că peste 30 de ani, în *Istoria literaturii românești contemporane*, N. Iorga a atenuat și a înlăturat aprecierile ce le făcuse despre V. Pop⁴⁷. Alteori s-a condus după criteriile străine domeniului estetic. Una din operele care a stîrnit lungi discuții a fost drama *Manasse* a lui Ronetti Roman, publicată în 1900. Critica pe care o face N. Iorga acestei drame nu e de loc obiectivă⁴⁸. E făcută pe un ton caricatural ce tinde să bagatelizeze opera, care, cu toate erorile de limbă și tehnică, rămîne una dintre cele mai puternice drame din literatura noastră. Și în cazul acesta, în *Istoria literaturii românești contemporane* din 1934, N. Iorga a revenit și a înlăturat aluziile care nu aveau ce căuta, recunoscînd valoarea și adevărul psihologic al lui Zeilig Șor și a bătrînului *Manasse*⁴⁹. A vorbit puțin despre Brătescu-Voinești și Al. Hodoș. A înțeles valoarea deosebită a lui M. Sadoveanu. A remarcat simțirea rafinată a lui D. Anghel pentru frumusețile naturii, pentru mișcările tainice, trecătoare, fugare ale sufletului, subliniind că în volumul *În grădină* sînt flori pe care cititorul nu le privește numai în treacăt, ci vrea să le aibă lângă dînsul, bucurîndu-și simțirile de însușirile rare ce sînt cuprinse în ele⁵⁰. A discutat apoi pe C. Sandu-Aldea, pe Ion Adam și Ion Pop Reteganul. A socotit că din opera lui Vasile Cîrlova numai *Marșul* e singura bucată într-adevăr bună⁵¹. A apreciat graiul frumos și ușurința în vers a poetei Alice Călugăru. A emis, de asemenea, judecăți de valoare asupra lui Octavian Goga, Șt. O. Iosif, Maria Cioban, Constanța Hodoș și Ion Agîrbiceanu. A luptat din răsputeri contra străinismului în literatură, îndeosebi contra simbolistilor decadenti. N. Iorga a dat directive și a propagat prin scris și prin viu grai ideea unirii în literatura contemporană, exclamînd: „Lăsați jucăria silabelor deșerte și schima unei genialități false, părăsiți ultimile mode literare, dați jos măștile, spălați fețele boite ca pentru teatru și coboriți-vă în adîncul vieții națio-

⁴⁶ Cf. N. Iorga, *Doi povestitori: Sadoveanu și V. Pop*, în „Sămănătorul”, III, 1904, p. 529—532.

⁴⁷ Cf. N. Iorga, *Istoria literaturii românești contemporane*, București, 1934, p. 113—114.

⁴⁸ Cf. N. Iorga, *Cu privire la drama Manasse a lui Ronetti Roman*, în „Sămănătorul”, IV, 1905, p. 281—284.

⁴⁹ Cf. N. Iorga, *Istoria literaturii românești contemporane*, București, 1934, p. 91.

⁵⁰ Cf. „Sămănătorul”, IV, 1905, nr. 15, p. 239.

⁵¹ Cf. *Idem*, nr. 22, p. 398.

nale, întărită în mijlocul poporului. Faceți din literatură prețiosul singe curat care curge într-un trup sănătos"⁵². A arătat ceea ce a fost România în mișcarea culturii românești de pînă la 1918, vedînd ca străinii să fie informați corect asupra evoluției literaturii române. În acest sens a criticat și a corectat informațiile și datele din *Istoria literaturii românești* scrisă de Gh. Pop în limba germană. Dar, activitatea criticului s-a contopit cu aceea a istoricului literar de-a lungul paginilor care alcătuiesc cele treisprezece volume de istoria literaturii române pe care le-a scris N. Iorga. În cea de a doua perioadă a activității sale de critic și istoric literar, N. Iorga a mai colaborat la: „Noua Revistă Română”, 1900, 1901; la „Convorbiri literare”, 1901, în „L'Indépendance roumaine”, „Sămănătorul”, „Făt-Frumos”, „Floarea darurilor”, „Ramuri”, „Junimea literară”, „Neamul Românesc”, „Neamul românesc literar”, „Drum drept”, „Universul literar” ș. a.

Referitor la însăși esența criticii literare, N. Iorga arătase încă din 1890 că există două feluri de critică: una judecătorească, „mumificată” și alta modernă, științifică, pentru care opera de artă nu este decît „obiectul unei cercetări științifice”, al cărei scop e stabilirea legăturilor cauzale dintre epocă, timpul în care a fost scrisă și mediul care a produs-o⁵³. Analizînd situația criticii românești, rolul, sarcinile și raporturile ei, și-a dat seama că „la noi critica e cel mai leneș dintre genurile literare”. Și astfel, constatarea că pînă la 1890 critica literară românească fusese îngustă și incompletă⁵⁴, l-a determinat pe N. Iorga să se gîndească încă de pe atunci la o nouă formă, la cea mai largă formă de critică, la istoria literaturii. A scrie istoria literaturii, pentru N. Iorga însemna a ridica știința noastră literară pe o treaptă nouă, superioară, întrucît rezultatele acestor cercetări aveau să se reflecte și în celelalte domenii ale științei noastre literare. Apreciînd pe C. Dobrogeanu-Gherea ca pe singurul critic care izbutise să pătrundă creația scriitorilor M. Eminescu, I. L. Caragiale și Al. Vlahuță, cu regret observă că acesta nu abordase încă istoria literaturii ca totalitate a manifestărilor de activitate și de gîndire umană, considerate în succesiunea, dezvoltarea și în raporturile lor de conexitate sau de dependență. Se știe că orice operă literară face parte sau poate fi clasată într-un gen, că poate fi pusă în legătură cu un curent sau cu o școală. Discipol și continuator al ideologiei pașoptiste și al unor autorități critice europene, N. Iorga pune acum o problemă nouă, specifică culturii noastre și proprie începutului de dezvoltare modernă. Cum însă faptul literar este și un fapt istoric, iar scriitorul este un personaj istoric, s-a în-

⁵² Cf. N. Iorga, *op. cit.*, II, p. 240.

⁵³ Cf. N. Iorga, *Critica literară și anticii*, în „Arhiva societății științifice și literare”, II, 1890—1891, nr. 4, p. 213—224.

⁵⁴ Cf. N. Iorga, *Bătrîni și tineri*, în „Lupta”, VII, 1890, nr. 1094.

împliat ca și cel dintii istoric literar al nostru, în adevărul înțeles al cuvîntului, să fie mai întii de toate un istoric general, care numai după oarecare experiență a trecut la istoria literară propriu-zisă. Astfel, N. Iorga este primul istoric al nostru care îndeplinește toate condițiile unui adevărat istoric literar, pentru că, pe lângă cultura filozofică, el beneficia și de o vastă cunoaștere a literaturilor universale. Datorită acestui fapt, N. Iorga a și fost cel mai în măsură să scrie istoria integrală a literaturii românești și a literaturilor române în românește. Ca unul care analizase starea criticii literare românești de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, N. Iorga își dăduse seama de imposibilitatea acestei critici de a îmbrățișa ansamblul, de vreme ce constatare că, critica literară românească era o critică de amănunte, rece, îngustă și „de un bizantinism sec și pedant”. Încă de la vîrsta de nouăsprezece ani, în foiletonul *Bătrîni și tineri*, istoricul încercase deja o periodizare a literaturii românești, în care pe la 1800 considera încheiată o primă fază a istoriei noastre literare, iar pe la 1860 o alta, dominată de personalitatea lui V. Alecsandri, după care a urmat perioada literaturii așa-zise „curente”, în care influența *Pastelurilor* începu să diminueze și să apară posibilitățile noi de exprimare artistică: „limba lui Eminescu în poezie, limba lui Creangă în proză”. Sosise vremea cînd judecățile de valoare nu trebuiau să privească opera izolată numai, ci și legăturile ei cu autorul și cu momentul cultural, cu ambianța în care s-a format scriitorul. Școala pe care o urmase N. Iorga fusese o școală de istorie universală, pentru care învățămîntul istoriei însemna îmbogățirea cunoștințelor despre umanitate și despre sine însuși în umanitate, prin cunoașterea tuturor lucrurilor pe care le-au făcut oamenii întotdeauna. Spiritul acesta îi impusese o cale nouă, o metodă nouă potrivit căreia trebuia să meargă pînă la capăt, pînă la omul care vorbește despre el singur, pînă la scriitorul care se cere înțeles cu inima de acela care se silește să ajungă pînă la dînsul. Înfăptuind prima etapă a activității sale științifice, colectarea materialului, cel care descoperise întreg cuprinsul țării sale și care cunoscuse înainte de orice oamenii, putem afirma că realizase deja, în oarecare măsură și cea de a doua etapă, generalizarea. Întîmplarea îl făcuse să descopere însuși carnetul de student, la Veneția și la Padova, al stolnicului Constantin Cantacuzino. De la Budapesta se întorsese cu cunoștința arhivei perfect păstrate a episcopului Dionisie Novacovici. Tot întîmplarea îl făcuse să descopere la Coșula Botoșanilor copilăriei, traducerea integrală a lui Herodot, unul din titlurile de glorie ale vechii noastre literaturi⁵⁵. Și astfel, cel care se obișnuise să nu disprețuiască nimic, în Ardeal are prilejul să desfacă de pe coperti de lemn aruncate niște fragmente de manuscrite slavo-române de cel mai mare inte-

⁵⁵ Cf. N. Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, II, București, 1934, p. 81.

res sau să culeagă o parte din legenda, scrisă înainte de 1600, a Sfintei Paraschiva⁵⁶. Când Academia anunță un premiu pentru *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, în mijlocul multor greutăți, N. Iorga și începuse să o scrie, când acasă, când la Mănăstirea Neamțului, la Brașov sau în multe alte colțuri de țară, descoperind și salvând totodată de la pieire un mare număr de manuscrise și documente și înviind prin viziunea lui de poet trecutul nostru literar cu puterea de a crea adeseori, din conținutul scrierilor rămase, viața care a fost. Adevărat studiu și nu o compilație, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, este o operă a cărei valoare constă în profunzimea și temeinicia analizei. Respinsă de la premiere de Academie, lucrarea fu tipărită, din inițiativa particulară a lui Al. Callimach, în tipografia Minervei, la 1901. Și astfel, acestor două volume de *Istoria literaturii în secolul al XVIII-lea*, le-a urmat în 1904, *Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688*; în 1905 apar în „Analele Academiei Române”, XXIX, *Contribuții la istoria literaturii române în veacul al XVIII-lea*: I, *Scriitori bisericești*, II, *Scriitori mireni*. Sint singurele volume reeditate, adăugite și revăzute: *Istoria literaturii românești*, I, *Literatura populară*, *Literatura slavonă — Vechea literatură religioasă. Întîii cronicari — 1688*, București, 1925; *Istoria literaturii românești*, II, *De la 1688 pînă la 1780*, București, 1928; *Istoria literaturii românești*, III, *Partea întîii: Generalități, Școala ardeleană*, București, 1933. Ca urmare a unor cursuri serale de istoria literaturii ținute la Facultatea de litere a Universității din București, a apărut *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea. De la 1821 înainte, în legătură cu dezvoltarea culturală a neamului*, I: *Epoca lui Asachi și Eliad*, București, 1907; II: *Epoca lui M. Kogălniceanu, 1840—1848*, București, 1908, și III: *Anul 1848 și urmările sale. Opera politică a emigraților. Literatura din țară de la 1847 pînă la agitațiile pentru Unire. Regalitatea literară a lui Alecsandri. Literatura românească în epoca Unirii*, București, 1909; *Istoria literaturii românești. Introducere sintetică*, București, 1929.

În sfîrșit, în cea de a treia perioadă a activității de critic și istoric literar, N. Iorga scrie *Istoria literaturii românești contemporane. Partea întîii*, I; *Crearea formei* (1867—1890) și II; *Partea a doua — În căutarea fondului* (1890—1934), București, 1934. Ca și în *Istoria literaturii românești în veacul al XIX* și în *Istoria literaturii românești contemporane*, autorul dă o atenție deosebită revistelor și publicațiilor periodice, urmărind cronologic dezvoltarea literaturii și stabilind an de an evoluția literară românească. Structura diferită a volumelor de istoria literaturii române scrise de N. Iorga se datorește faptului că însăși perioadele reflectate în ele se deosebesc esențial.

Sinteze ample, volumele de istoria literaturii românești scrise de N. Iorga sînt și vor rămîne studii pătrunzătoare, pline de pros-

⁵⁶ Cf. N. Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, II, București, 1934, p. 81.

pețime și de viața autentică. Scrisă în conformitate cu legile interne, potrivit cărora s-a dezvoltat literatura noastră, istoria literaturii române devine, la N. Iorga, istoria mișcării și dezvoltării idealurilor estetice și literare ale societății, a dezvoltării și transformării formelor literar-artistice. Caracterul cel mai de seamă al marelui sinteze a lui N. Iorga constă în faptul că este un adevărat studiu și nu o compilație. Dacă de cele mai multe ori scriitorul e tratat unitar, într-un portret moral care-i prezintă toate aspectele, marele istoric nu evită întotdeauna compartimentarea și nu dă întotdeauna unitate strictă fizionomiilor, ceea ce i-a atras critica lui G. Bogdan-Duică⁵⁷. Cu toate acestea, N. Iorga rămîne un deschizător de cale și în domeniul istoriei literare, care în vasta, vioaia și multilaterală sa sinteză se impune și astăzi prin seriozitatea informației, prin interpretare, dozaj și prezentare. Cea mai informată și mai vie este *Istoria literaturii românești în secolul al XVIII-lea*, care prin spiritul larg și prin prezentare, rămîne în multe privințe cel mai bun studiu de ansamblu al istoriei literare românești. În ansamblul ei, opera de istorie literară a marelui Iorga apare ca o strălucită încoronare a îndelungatelor sale eforturi și strădăniilor. Concepută pe secole, *Istoria literaturii române* scrisă de marele istoric oferă generalizări valoroase și ample în sensul că, în cîmpul de vedere al autorului, găsim aproape tot ce scriitorii au creat mai de seamă. Istoria literară a fiecărui secol începe cu o introducere specială, în care autorul formulează bazele metodologice ale lucrării. Iar îmbinarea capitolelor generale cu cele monografice este metoda pe care autorul o folosește pentru a scoate în evidență în modul cel mai complet și multilateral procesul literar. Astfel, capitolul cu titlul general, *Epoca lui Cantemir, Marile compilații de cronici*, rezultă din îmbinarea cu capitolele monografice ale fiecăruia dintre compilatori: Nicolae Costin, Axintă Uricariul, Radu Popescu etc. Sau, îmbinarea capitolului general, *Epoca lui Petru Maior. Istoricii din Ardeal*, cu capitolele monografice privitoare la Micu, Șincai, Maior și la ceilalți învățați ardeleni. Peste tot în cursul expunerii istoricul literar apropie, compară și stabilește deosebiri și asemănări dintre cele mai pregnante între scriitori. Citez, astfel, cazul cronicarului muntean Radu Popescu, care e comparat mereu cu ceilalți compilatori de cronici, Axintă Uricariul, Nicolae Costin și chiar cu Ion Neculce despre care spune că este totuși mai mult istoric, mai proporționat în povestirea sa, pentru că la nevoie recurge, pentru timpuri pe care nu le-a apucat, la izvoare, iar pentru acele lucruri ce nu s-au petrecut în raza vederii sale, la spusele acelor ce le-au fost martori. La fel de interesantă, de instructivă și captivantă este și apropierea ce o face între G. Șincai, N. Costin și D. Cantemir. Pornind de la ideea că rămîne cronica lui Șincai totuși o compilație, N. Iorga observă :

⁵⁷ Cf. G. Bogdan-Duică, *Istoriografia literară română*, în „Viața românească”, XVII (1925), nr. 4, p. 31—41.

„Comparat cu un alt compilator, Nicolae Costin, Șincai e un luceafăr. Ce informație judicioasă și exactă, ce putere și siguranță în judecată, ce concizie în formă!

Apropiat de Cantemir, Șincai n-are însușiri pe care le avea acela. Cantemir știe multe. Are toate calitățile și defectele spiritelor care, din chemare sau din educație, au o activitate risipită pe multe drumuri. Raza activității lui Cantemir e deci mult mai întinsă. Dar și lumina se face mai slabă răspîndindu-se pe cîmp așa de vast...⁵⁸ Istoric, sarcina lui N. Iorga a fost mai puțin aceea de mijlocitor între public și scriitor și mai mult de îndrumător cultural, care adesea uită că datoria criticului și istoricului literar este de a căuta frumosul și a-l semnala cititorului. Criticul și istoricul N. Iorga dispune de toate auxiliarele istoriei literare: date istorice, influențe, biografie, critică de text, stăpînirea mijloacelor lingvistice și a mai multor limbi străine spre a-i facilita comparațiile cu alte literaturi. Pentru a face literatură propriu-zisă, N. Iorga a dovedit că nu este suficientă stăpînirea sectorului îngust al poeziei sau esteticii literare. Studiile sale sînt studiile unui învățat care se adresează fără pedanterie oamenilor, oferindu-le o interpretare. Îndelungata familiarizare a istoricului cu subiectul și puternica lui trăire îl face să se cufunde în date, să retrăiască și să devie întotdeauna implicat prin efortul său imaginativ, pătrunzînd dincolo de amănunte. Capabil să re Creeze din nou omul, să-l facă la loc după lămuririle pe care le are, N. Iorga adaugă totdeauna tot ceea ce poate da din fondul său sufletesc, înțelegînd omul ca om în toate rosturile lui. A fost posesorul unui talent compus din impresie puternică, din fantezie reproductivă, din bogat material lexic și simț pentru frază.

E primul care scrie *Istoria literaturii române* de la origini pînă în vremea sa. Toți istoricii literari care au scris după N. Iorga, Sextil Pușcariu, Alexe Procopovici, G. Bogdan-Duică, G. Pascu, N. Cartoian, Ștefan Ciobanu, au trebuit să plece de la dînsul. Al. Piru observă că o optică nouă în domeniul istoriei literare au adus abia după 1941, G. Călinescu, Tudor Vianu, Șerban Cioculescu și Vladimir Streinu. Dacă N. Cartoian, în *Istoria literaturii române vechi*, nu s-a mulțumit cu rezultatul studiilor anterioare, ci a reflectat și s-a oprit cu predilecție asupra celor mai încurcate probleme de literatură românească veche, iar ceea ce l-a preocupat îndeosebi a fost omul, sufletul omănesc cu neliniștile lui și n-a subordonat nimic, ci dimpotrivă, a integrat peste tot particularul și unicul, căutînd să-l prindă și să-l încadreze în epocă, dacă Sextil Pușcariu a scris *Istoria literaturii române vechi* pe înțelesul tuturor, fără preocupări de specializare, dar cu pretenții de a pătrunde cultura poporului român, ei au

⁵⁸ Cf. N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, I, București, p. 231.

avut înaintea lor exemplul operei lui N. Iorga, a învățatului care pentru prima dată a căutat să fixeze biografiile în mișcarea de idei a epocii și să pună în legătură cugetarea fiecărui scriitor cu gândirea generală a timpului.

N. Iorga și-a dat seama că istoria literară nu se poate înțelege fără istoria culturii. Dar a scrie istorie literară și istorie culturală nu e același lucru. A fost animatorul tuturor curentelor mari ale vieții noastre spirituale și reînnoitorul sufletului național. Ne-a dat o școală literară, cu obârșia în poporul de la țară. A creat însuși opere literare. De aici și caracterizările de neuitat, ale scrierilor mai vechi, portretele și evocările sale. Astfel, despre cronica lui Gr. Ureche spune că: „E turnată cu siguranță și precizie. Sint fraze bătute ca o medalie”⁵⁹. Despre cronica lui Neculce, afirmă că: „e cea mai colorată, mai simplă și mai fermecătoare în naivitatea ei din povestirile asupra trecutului românesc”⁶⁰. Iar despre opera lui Cantemir scrie: „Aceasta a fost opera largă, variată, plină de o dorință imensă de a ști mai mult, a unui om care a iubit știința mai mult decât aceea Domnie pe care de două ori soarta i-a dat-o pentru a i-o răpi brusc și crud, a unui suflet care putea fi mîndru de atîtea cunoștinți și de atîta muncă, dar care nu o dată, se smerește, în greutatea urmării adevărului, a unui puternic al lumii, prețuit și cerut în multe părți, dar care a rămas și în locuri atît de depărtate, un om al țării sale”⁶¹. Iată și portretul psihologic al lui Heliade, văzut prin contrast cu al lui Gh. Lazăr: „Sufletul lui și sufletul învățătorului său erau cu desăvîrșire deosebite, și tînărul Iliad nu era menit să predice în pustiu, să se tînguiască în anii blestemului, să trăiască ascuns de lume și să moară singur într-o căsuță de sat. Fiul polcovnicului și al grecei era un înțelegător, un îndeminatec și un harnic: pecetea de originalitate a sufletului său era mai mult hazul, aplecarea către ironie, întorsătura de spirit mucalită; îi plăcea să infățișeze ideile sale într-o formă personală, agresivă, șugubeață (...). Era în el o ușurință, o vioiciune ștregărească, o puțință de a se adapta la oameni și vremuri, care nu seamănă nici cu asprimea hotărîtă a lui Lazăr, nici cu oficiozitatea ceremonioasă a lui Asachi”⁶². Despre Alecsandri nota:

„Poet dintre cei mai mari, descriptiv de o putere și fineță neobișnuită... la V. Alecsandri poezia era din născare... Fire veselă și dulce, copil etern, durerea lui a rîs printre lacrimi, deznădejdea lui a avut totdeauna o dimineață”⁶³.

⁵⁹ Cf. N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, I, București, 1901, p. 82.

⁶⁰ Cf. *ibid.*, p. 269.

⁶¹ Cf. George Munteanu, *Atitudini*, București, 1966, p. 227.

⁶² Cf. N. Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, vol. I, București, 1907, p. 67—68.

⁶³ Cf. N. Iorga, *Schife din literatura română*, Craiova, p. 71 și 72.

Istoric total, N. Iorga a făcut permanent legătura între istoria culturii, istorie și istoria literaturii. A dovedit capacitate de sinteză. N-a înțeles curentele moderniste și n-a avut viziunea prospectivă a dezvoltării scriitorilor. Comprehensiunea i-a lipsit. Esențială la N. Iorga era ideea națională. Preluarea de către el a conducerii „Sămănătorului” a coincis, într-adevăr, cu un început de înflorire a literaturii naționale. Dacă n-a creat curentul sămănătorist, N. Iorga i-a dat viață.

A fost primul istoric și critic literar care a dat atenția cuvenită revistelor și publicațiilor periodice. Este cel dintâi care dă importanță cuvenită „Foi pentru minte, inimă și literatură” a lui G. Bariț, despre a cărui activitate publicistică vorbește în felul următor: „...scrisul lui Barițiu așa de îmbelșugat, a fost practic și trecător; el a fost ca acea parte din apa ceriurilor, pe care pământul o înghite fără a mai da riuri vecinice, dar din care se înalță pe cîmpiile de catifea verde și de aur palid hrana miilor de oameni, care adesea uită să mulțumească”⁶⁴. A dat toată atenția ziarelor politice din jurul anului 1848, „Bucovinei” Hurmuzăcheștilor și foilor umoristice și satirice, revendicînd un loc în istoria literaturii unor scriitori ca: N. Orășeanu, N. Istrate și G. Baronzi. A propagat ideea stringerii laolaltă a sufletelor și înăbușirea patimilor, pentru că un popor, spunea el, are toată nevoia de o singură oaste mare. A luptat pentru o literatură națională, care să redea sufletul românesc cu toată duiosia, cu toată mîndria, cu toată iubirea lui de oameni.

N. IORGA, CRITIQUE ET HISTORIEN LITTÉRAIRE

RÉSUMÉ

On reconnaît trois périodes distinctes dans l'activité développée par N. Iorga comme critique et historien littéraire. La première commence par ses débuts dans la presse et s'achève sur son départ aux études, en Allemagne. La deuxième se place sous l'influence de l'école allemande et de Karl Lamprecht; c'est la période où il devient un historien total, pour qui toutes les formes de la culture ne sont que des annexes de l'histoire. C'est l'époque où, à côté d'innombrables travaux historiques proprement dits, à côté d'études et d'articles de critique littéraire, il écrit la plupart de ses oeuvres d'histoire littéraire. Enfin, la troisième et dernière période est représentée par son *Histoire de la littérature roumaine contemporaine*, où l'auteur nous apparaît fortement dominé par des points de vue politiques.

Continuateur de l'idéologie littéraire de 1848, N. Iorga déploie une riche activité littéraire d'orientation dans le domaine de notre

⁶⁴ Cf. „Semănătorul”, III, nr. 19.

culture et littérature. Il y met à contribution une riche et excellente information, roumaine et étrangère, en même temps que l'intuition, l'imagination et un véritable don de la divination, propres à un grand créateur. Il a violemment combattu l'imitation dans la littérature, les formules littéraires, les courants décadents et, en général, les influences étrangères. Très attentif à ce que pensent et à ce que disent les écrivains, peu intéressé à leur expression artistique, il a manifesté même un certain mépris pour l'art littéraire, ce qui l'a privé d'un des plus importants critères de sélection et d'évaluation. Tempérament militant et polémique, il a toujours essayé de pénétrer dans l'intimité des écrivains et dans leur conception de la vie, par des portraits d'un relief saisissant, brossés de main de maître. Si ses opinions littéraires sont parfois justes, souvent même profondes, comme celles relatives à M. Sadoveanu, cela ne le dispensa pas de certaines attitudes partiales, dictées par des critères étrangers au domaine esthétique. Entre 1901 et 1934, il a publié dans 14 volumes l'histoire intégrale de la littérature roumaine et celle des littératures romanes. Ouvrages d'ample synthèse, ces volumes restent comme des études pénétrantes et érudités, qui respirent la fraîcheur et la vie authentique.